

ביטחון לאומי בעידן של תמורות ושינויים : יסודות ומושגים

תא"ל (מיל.) איתי ברון וד"ר דורון נבות

מטרת הקורס

הכרת יסודות הביטחון הלאומי, יחסי-הגומלין ביניהם וההקשר ההיסטורי בו התפתחו תיאוריות ומושגים שמרכיבים את תחום הביטחון הלאומי ואת העשייה בו. בתוך כך אנו נבקש להבין כיצד העידן הנוכחי משפיע על הביטחון הלאומי (להלן : בטל"מ) בימינו והאופן בו אנו עוסקים בו, תוך ניתוח היבטים שקשורים במערכת הגלובלית, במערכת האזורית ובמערכת הפנימית. בסיום הקורס אנו מצפים שהמשתתפים יכירו מושגי יסוד בתחום הבטל"מ, יטפחו הבנות על הבטל"מ על מרכיביו השונים, ובנוסף, יעמדו על תהליכי קבלת ההחלטות בתחום הבטל"מ, יפתחו מודעות לאפשרות לקיומה של גישה ייחודית לעיסוק בנושא, ומודעות ורגישות בטל"מית. סוגיה מרכזית נוספת שנעסוק בה הינה יחסי הגומלין בין שינויים היסטוריים לשינויים מושגיים, ובכלל זה, האופן בו השפיעה המלחמה הקרה על התפתחותו של תחום הבטל"מ, וכיצד סיומה של המלחמה הקרה, וסיום התקופה המכונה "פוסט המלחמה הקרה", השפיעו ומשפיעים על העיסוק בבטל"מ בעת הנוכחית.

מתכונת הקורס והציון

לקורס שלושה עשר מפגשים עם שני משכים למפגש (סה"כ 26 משכים). ככל שהמצב יאפשר זאת הקורס יתקיים במב"ל, בימי שני ורביעי/חמישי, בחודשים ספטמבר-אוקטובר 2020. את הקורס יעבירו במשותף סגן ראש המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS), תא"ל (מיל.) איתי ברון, והמרכז האקדמי של מב"ל, ד"ר דורון נבות.

הקורס כולל חמישה מרכיבים פדגוגיים :

1. קריאת פריטי החובה בסילבוס (ראו בהמשך) והשתתפות בקפה קריאה לפני השיעור
2. נוכחות בשיעורים
3. השתתפות במטלות עיבוד שלאחר השיעור, הכוללת התייחסות לחומר להעמקה (ראו בהמשך)
4. פרזנטציה בקבוצות במפגש השנים-עשר (4-5 משתתפים בקבוצה) (50% מהציון)
5. הגשת מטלת סיום (עד 800 מילים) (50% מהציון)

מטלת סיום

מטלת הסיום כוללת הגשת חיבור שלא יעלה על 800 מילים, ובמרכזו עליכם לכתוב מהו האתגר הגדול ביותר של ביטחון לאומי שישראל או מדינה אחרת ניצבת בפניו, ולנמק את בחירתכם בהתבסס על הנלמד במפגשים וחומרי הקריאה. אין צורך להשתמש בהפניות מפורטות אך יש להקפיד על כללי כתיבה אקדמית.

תאריך הגשה : 23.11.2020

פירוט המפגשים וחומרי הקריאה

מפגש ראשון : ביטחון לאומי מבוא כללי ומושגי יסוד

לאחר הצגת הקורס, נצא אחורה בזמן למשבר הטילים בקובה ב-1962. משם נצלול אל מערכת הבחירות לנשיאות בשנת 2016 בארצות הברית ולשאלת התערבותה של רוסיה בבחירות שם. כל אלה יובילו אותנו הישר לשאלה שתעמוד במרכזו של המפגש הראשון, ולכל אורך הקורס: מה בין הביטחון הלאומי הקלאסי לביטחון הלאומי בימינו? בתוך כך נעסוק בשיעור הראשון בהמשגה בסיסית של בטל"מ, נכיר הגדרות בולטות, נעמוד על מאפיינים של האתוס של בטל"מ ונתחיל את הדיון בהיבטים התפיסתיים והמוסדיים של התחום. בסוף המפגש הראשון נדבר על מספר מושגי יסוד, בהם, המדינה.

חובת קריאה

עמידרור יעקב. 2011. "מהו ביטחון לאומי?" אצל עמידרור יעקב (עורך). מבוא לביטחון לאומי. תל אביב: משרד הביטחון, 7-26.

For international students:

David A. Baldwin. 1997. "The Concept of Security." Review of International Studies Vol. 23, No. 1, pp. 5-26.

קריאה להעמקה (לטובת מטלות עיבוד – והעשרה באופן כללי)

Joseph Nye. 2004. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Basic Books, 2004: 1-32 (Chapter 1)

קריאה להרחבה (חומר שבחלקו חופף את התכנים של ההרצאות)

איתי ברון ותהילה שוורץ אלטשולר. 2019. "דו"ח מולר מה נמצא בו, מה חסר בו, ומה ניתן ללמוד ממנו?," אתר ה-INSS (בעברית ובאנגלית).

איתי ברון ודוד סימן טוב. 2019. "השפעה זרה על תכני השיח הפוליטי: אתגר אסטרטגי חדש", אתר ה-INSS (בעברית ובאנגלית).

מפגש שני : דיסציפלינות רלבנטיות ותיאוריות מרכזיות

במרכז המפגש השני המערכת הגלובאלית וצורות שונות לנתח את מאפייניה. במהלך המפגש נעמוד על חשיבותו של התמוטטות הגוש הסובייטי בשלהי שנות השמונים הן להבנת המערכת העולמית והן להבנת גישות ותיאוריות להבנת המציאות הביטחונית והבטל"מית מאז. במרכז המפגש נבחן את מצבה של המערכת בעשורים האחרונים, תוך התייחסות למאמרו של פרנסיס פוקוימה "קץ ההיסטוריה", שמאז פרסומו בשנת 1989 זכה לקיתונות של לעג אך העניק למחברו תהילה עולמית. שלושים שנים לאחר פרסום המאמר, אין כיום לרעיון הדמוקרטי ליברלי אויב גלובלי אחד המייצג אלטרנטיבה אידאולוגית מנוגדת - דוגמת הפשיזם או הקומוניזם. אבל, הרעיון מתמודד עם אויבים שונים העוינים את ערכיו, נלחמים במוסדותיו ומקדמים למעשה סדר "אי ליברלי" עולמי ומדינתי שונה. במהלך השיעור נתחיל גם דיון בשאלה כיצד יכול משבר הקורונה להשפיע על הסדר העולמי.

חובת קריאה

Francis Fukuyama. 1989. "The End of History?" *The National Interest* No. 16, pp. 3-18

קריאה להעמקה

Lionel Barber, Henry Foy & Alex Barker, Vladimir Putin says liberalism has 'become obsolete', Financial Times, June 2019

Samuel P. Huntington. 1993. "The Clash of Civilizations?" *Foreign Affairs* Vol. 72, No. 3, pp. 22-49

קריאה להרחבה

איתי ברון ושמואל חרל"פ. 2019. "על מה נלחמים בעולם? שלושים שנים ליקץ ההיסטוריה", אתר ה-INSS (בעברית).

איתי ברון. 2020. " העולם והמזרח התיכון באפריל 2021 – תרחישים אפשריים", אתר ה-INSS (בעברית) ובאנגלית).

מפגש שלישי : גיאו-פוליטיקה והמערכת האזורית

במהלך השיעור נעסוק בשאלת החשיבות של הגיאוגרפיה להבנת סוגיות בתחום הבטל"מ ונדון במושג "המערכת האזורית". במסגרת זאת נבחן, מזווית ראייה בטל"מית, את המתרחש בעת הנוכחית במזרח התיכון. תשע שנים לאחר האירועים הדרמטיים של תחילת 2011, הטלטלה האזורית עדיין נמשכת והמזרח התיכון ממשיך להתאפיין באי-יציבות, באי-ודאות ובנפיצות. קיימת הסכמה רחבה בין חוקרים ומשקיפים שלפיה האזור נמצא במשבר עמוק, בתהליך בעל משמעויות היסטוריות ובמאבק סוער על דמותו. מאבק זה ממשיך להתנהל בשני מרחבים ולאורך קווי שבר מגוונים: על הסדר האזורי - בין ארבעה מחנות שונים העוינים זה את זה ונאבקים על רעיונות, כוח, השפעה ושרידות; ובתוך המדינות עצמן - בין השליטים לבין הציבור במדינות אלו, הסובל משורה של בעיות יסוד שלא נפתרו בשנות הטלטלה ואף הועצמו.

חובת קריאה

שלמה אבינרי. 2017. "פתח דבר". בתוך: אלי פודה ואון וינקלר (עורכים), הגל השלישי: מחאה ומהפכה במזרח התיכון. ירושלים: הוצאת כרמל, 11-22.

For international students:

Avineri Shlomo. 2012. "The Arab Springtime of Nations?" <https://www.project-syndicate.org/commentary/the-arab-springtime-of-nations?barrier=accesspaylog>

קריאה להעמקה

סופר, ארנון. 2011. "גיאו אסטרטגיה של הביטחון הלאומי בישראל". אצל עמידרור יעקב (עורך). מבוא לביטחון לאומי. תל אביב: משרד הביטחון, 106-116.

קריאה להרחבה

איתי ברון, שרה פוייר ואיתי חימיניס. 2019. "הטלטלה בת שמונה: אפשרויות מתחרות להבנת המציאות הנוכחית במזרח התיכון", אתר ה-INSS (בעברית ובאנגלית).

מפגש רביעי : צורות חשיבה ותהליכי קבלת החלטות

במפגש זה נכנס אל חדרי הביטחון הלאומי ולראשם של האנשים שעוסקים הלכה ולמעשה במלאכה. לאחר שנכיר צורות חשיבה שונות ובכלל זה תפיסות שונות של הכרה והנחות, לעיתים לא מפורשות, בנוגע ליכולת לדעת את המציאות (אפיסטמולוגיות), נבחין בין מטפורות של חשיבה ובעיות (שחמט, קוביה הונגרית), נעסוק בהבחנה שבין "סודות" לבין "תעלומות" וננתח דרכים לעצב חשיבה מושכלת יותר בנוגע לבעיות מורכבות ולהתכוננות לעתיד בתחום הבטל"מ (שימוש בתרחישים). לאחר שנכיר מספר מודלים של תהליכי קבלת החלטות נדבר גם על כשלי חשיבה טיפוסיים ומאפיינים של חשיבה קבוצתית.

חובת קריאה

רוברטה וולשטטר. 1979. "לקחי פרל הרבור", ציקלון 4, עמוד 4-16

For international students:

Wohlstetter, Roberta. Pearl Harbor: warning and decision. Stanford, Ca.: Stanford University Press, 1962, pp. 1-3, 382-401

קריאה להעמקה

Joseph Nye. 1994. "Peering into the future." *Foreign Affairs* Vol. 73 Issue 4: 82-93.

Tversky, A., Kahneman, D. 1992. "Advances in prospect theory: Cumulative representation of uncertainty." *J Risk Uncertainty* 5, 297-323.

קריאה להרחבה

איתי ברון. 2018. "גישות למחקר המודיעיני בעידן של 'פוסט אמת'". בתוך: יוסי קופרווסר ודודי סימן טוב (עורכים), מודיעין הלכה ומעשה (גיליון 3) – ביג דאטה ומודיעין

Itai Brun. 2018. *Intelligence Analysis - Understanding Reality in an Era of Dramatic Changes*. pp. 57-66

צבי לניר. 1981. ההפתעה הבסיסית - מודיעין במשבר, עמ' 40-75

מפגש חמישי: אמת, פוסט אמת ותחושת המציאות

במפגש החמישי נתמודד עם אחת הסוגיות הקשות בימינו, והיא קיומה של אמת, ולא פחות מכך, היחס המשתנה אל הרעיון שיש אמת שניתן לדעת אותה, או אמיתות שאפשר לומר עליהן משהו מוסמך ומשמעותי. חשוב לא פחות, נעסוק בהתפתחות תרבות של חוסר אמון וזלזול בגורמים שבעבר תיווכחו לציבור הרחב אמיתות חשובות, או מה שמכונה בשנים האחרונות "פוסט-אמת". כפי שניווכח, הדיון אינו מטפיסי גרידא אלא תרבותי ופוליטי. במסגרת זאת נבחן את השאלות הבאות: האם העידן של פוסט-אמת (Post-Truth) ופייק ניוז (Fake News), שבו אנו נמצאים, שיבש את המנגנונים המסורתיים שלנו לבירור המציאות בתחום הביטחון הלאומי? האם מנגנונים אלה מסוגלים עדיין להבחין בין אמת לבין שקר? בין ספינים ומאמצי השפעה לבין עובדות? האם מקבלי ההחלטות ממשיכים לראות בניתוח המקצועי מבוסס העובדות את הבסיס לקבלת ההחלטות?

חובת קריאה

Hayden Michael. 2018. *The Assault on Intelligence: American National Security in An Age of Lies*, pp 1-11

קריאה להעמקה

Clapper James with Trey Brown (2018), *Fact and Fears: Hard Truths from a Life in Intelligence*, pp 1-4, 397-400

קריאה להרחבה

איתי ברון ומיכל רויטמן. 2019. "ביטחון לאומי בעידן של פוסט-אמת ופייק ניוז", אתר ה-INSS ([בעברית](#)) [ובאנגלית](#)).

נתן ברגר ואיתי ברון. 2020. "לדבר אמת לטראמפ: המשבר בין הנשיא וקהילת המודיעין האמריקאית", אתר ה-INSS ([בעברית](#)) [ובאנגלית](#)).

מפגש שישי: כלכלה פוליטית

לאחר שבחנו סוגיות אפיסטמולוגיות ופוליטיות וכיצד הן קשורות יחדיו ומשפיעות בצורות שונות על בטל"מ, נעבור במפגש השישי לגעת באחד היסודות של התחום שלנו, קרי, הכלכלה הפוליטית. מטרתנו להניח את התשתית התיאורטית לחשיבה על התחום, ובכלל זה לעמוד על האתגרים שכלכלה פוליטית מתמודדת איתם, ומדוע הם במהותם סוגיית יסוד של ביטחון לאומי.

חובת קריאה

היילברונר, רוברט. 2012. הפילוסופים הארציים. ירושלים; מרכז שלם, הקדמה מבוא ופרק שני.

For international students:

Heilbroner, Robert, L. 1999. *The Worldly Philosophers*. Preface + Introduction/Chapters 1+2

קריאה להעמקה

היילברונר, רוברט. 2012. הפילוסופים הארציים. ירושלים; מרכז שלם. פרק שלישי.

Heilbroner, Robert, L. 1999. *The Worldly Philosophers*. Chapter 3.

מפגש שביעי: חברות בנות-זמננו

אין דבר כזה חברה, אמרה בזמנו מי שנודעה בכינוי אשת-הברזל, מרגרט תאצ'ר, ושנים לאחר מכן הסבירה שלא הבינו אותה כהלכה, בין השאר כי התעלמו מהתוספת שלה – אבל יש אנשים ומשפחות. אנחנו נעמוד על האפשרות שיש דבר כזה חברה מעל ומעבר אנשים ומשפחות, כי חשוב לחשוב על החברה במונחים הוליסטיים ולא אינדיבידואלים, וכי יש לחברה חשיבות דרמטית הן לביטחון הלאומי והן לעיסוק האינטלקטואלי והפרקטי בסוגיות של ביטחון לאומי.

חובת קריאה

גידנס, אנטוני. 2013. סוציולוגיה (מהדורה שישית מתוקנת ומעודכנת בשיתוף פיליפ ו. סאטון). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, פרק 3 תיאוריות וגישות בסוציולוגיה.

For international students:

Giddens Anthony And Philip W Sutton. 2001. *Sociology* 4th edition. Cambridge: Polity Press, chapter 1.

קריאה להעמקה

יעלון, משה. 2017. "רכיבים פנימיים של החוסן הלאומי." תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי.

For international students:

Canetti, D., Waismel-Manor, I., Cohen, N., & Rapaport, C. (2014). What Does National Resilience Mean in a Democracy? Evidence from the United States and Israel. *Armed Forces & Society*, 40(3), 504–520

קריאה להרחבה

Christian and Spiekermann Kai. 2013. "Methodological Individualism and Holism in Political Science: A Reconciliation." *The American Political Science Review* Vol. 107, No. 4, pp. 629-643.

מפגש שמיני: משטר

המשטר של החברה הוא התצורה המוסדית של ארגון העוצמה, כגון שיטת הבחירות והפרדת הרשויות, אך הוא גם מעבר לכך. המשטר, או מה שכונה ביוון העתיקה הפוליטיאה, הוא הסדר שמכונן בחברה וההיגיון שמנחה את הגורמים השונים שמרכיבים אותו, והוא כולל נורמות התנהגות ודפוסי פעולה הנוגעים להפעלת עוצמה, שניתן לזהות ביחס אליהם סדירות וחזרתיות. בכל זאת נעסוק במפגש השמיני, אך גם בסוגיות קונקרטיות יותר הנוגעות לאופי המשטר בימינו, בהן, אי נחת בדמוקרטיה הליברלית, עליית הפופוליזם והשפעות המשטר על הביטחון הלאומי.

חובת קריאה

מולר יאן ורנר, 2018. "דמוקרטיה לא ליברלית: אין דבר כזה." הזמן הזה.

<https://www.haaretz.co.il/hazmanhazeh/MAGAZINE-1.6171442>

For international students:

Müller Jan-Werner. 2015. "Should the EU Protect Democracy and the Rule of Law inside Member States?" *European Law Journal* 21(2): 141-160.

קריאה להעמקה

Green, Jeffrey. 2015. "On the Co-originality of Liberalism and Democracy: Rationalist vs. Paradoxicalist Perspectives." *Law, Culture and the Humanities* 11(2): 198–217.

מפגש תשיעי : מדינאות ודיפלומטיה

מדינאות ודיפלומטיה הם מהיסודות הידועים והמוכרים של הביטחון הלאומי, אבל רובנו יודעים עליהם מעט מאוד. במפגש התשיעי נגש להסיר במקצת את מעטה החשאיות שאופף תחום זה, ונבקש, בנוסף, לבחון מהי מדינאות ומה בינה לבין דיפלומטיה. בחלק השני של המפגש נברר באופן אמפירי יותר מהי מדינאות ומה בינה לבין דיפלומטיה באמצעות שלוש דמויות שנסיבות דרמטיות הפגישו ביניהן במישרין או בעקיפין: אנואר סאדאת, גולדה מאיר והנרי קיסינג'ר.

חובת קריאה

אנוואר אל-סאדאת. 1978. סיפור חיי, עמ' 250-252.

For international students:

Sadat, Anwar. 1978. *In Search of Identity: An Autobiography*. New York: Harper, pp. 325-327

קריאה להעמקה

בר-יוסף, אורי. 2013. "ההיסטוריוגרפיה של מלחמת יום הכיפורים: דיון מחודש במחדל המבצעי והמדיני", עיונים בתקומת ישראל 23, עמ' 1-33.

For international students:

Bar-Joseph Uri. 2012. "Review: Confronting the Intelligence Fiasco of the Yom Kippur War." *Bustan: The Middle East Book Review*, Vol. 3, No. 2: 131-149.

קריאה להרחבה

קיפניס, יגאל. 2012. 1973 – הדרך למלחמה, עמ' 9-18

מפגש עשירי ואחד-עשר : הגנה לאומית בעידן המידע

מקובל להניח שהמלחמה היא, בראש ובראשונה, תופעה תקופתית ובמידה רבה חברתית. הדימוי הכללי של רבים בציבור, בקרב מקבלי ההחלטות וגם במערכת הצבאית עצמה על המלחמה, היה עד לפני תקופה לא ארוכה פועל יוצא של צורת המלחמה שאפיינה את "התקופה המודרנית". בדימוי זה, "המלחמה המודרנית" הייתה טוטלית בעוצמתה, תעשייתית באופייה, התנהלה בין מדינות, לתכלית מדינית מובהקת, ותוצאתה הייתה, בדרך כלל, ברורה וחד-משמעית. למאפיינים אלו התווספה תפיסה מגובשת של "הכרעה" צבאית, שהמרכיבים העיקריים שלה היו הרעיונות שהפכו לאוניברסליים בעניין כיבוש שטחו של האויב והשמדת כוחותיו. אלו היו אמורים להביא ל"ניצחון". השאיפה להשיג הכרעה מהירה וחד משמעית, המהלך המתמרון של כוחות היבשה כמייצג המובהק של הכרעה כזאת, ההפרדה הברורה בין החזית לעורף, מושג הגבול – כל אלו היו מאפיינים מובהקים של מלחמות מסוג זה שמיקמו את יסוד ההגנה הלאומית במרכז הבטל"מ. במהלך השיעורים נדון

בשינוי במאפייניה של המלחמה, בהשלכות עידן המידע עליה, בתפיסות של שחקנים שונים אודותיה ובהשלכות של כלל השינויים האלו על יסוד ההגנה הלאומית של הבטל"מ.

חובת קריאה

לוטוואק, אדוארד. 2001. "מלחמה פוסט-הרואית", מערכות, גיליון 374-375, פברואר 2001, עמ' 4

For international students:

Edward N. Luttwak . 1995. "Toward Post-Heroic Warfare", *Foreign Affairs*, May/June 1995

קריאה להרחבה

[ברון, איתי כרמית ולנסי \(2010\), "המהפכה בעניינים צבאיים של הציר הרדיקלי", מערכות 432, עמ' 17-4](#)

For international students:

[Brun, Itai. "While You're Busy Making Other Plans': The 'Other RMA'". *Journal of Strategic Studies* 33, no. 4 \(2010\): 535–65](#)

מפגש שנים-עשר : מגיפת וירוס הקורונה פרזנטציות בכיתה

המפגש יוקדש לפרזנטציות בכיתה בנושא מגיפת הקורונה.

אין חובת קריאה לכלל הכיתה. המשתתפים מתבקשים לסיים את הכנת המצגת ולהביאה לשיעור.

מפגש שלושה עשר : ביטחון לאומי במאה העשרים ואחת לאן?

תם ולא נשלם המסע המשותף בתחום הבטל"מ. לאחר שנסכם את עיקרי הדברים שלמדנו, ולאחר שנעמוד ונחדד את ההמשכיות והשינוי במציאות הביטחון הלאומי והעיסוק האינטלקטואלי בשדה הבטל"מ, נבקש לברר מה הם האתגרים החדשים שניצבים בפתחינו, ומה צופן לנו העתיד בתחום מורכב ומגוון זה.

חובת קריאה

עמידורר יעקב. 2020. תפיסת הביטחון של מדינת ישראל. <https://www.idf.il/115082/>

קריאה להעמקה

....